

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Մ Ի Փ Ա Ս Ո Թ Ո Ւ Ղ Թ

Նոր-Զուղայի Ամենափրկչի վանքում կայ
մի ձեռագիր ժողովածու - ըստ ցուցակի՝
թիւ 6 - « Ամենակերպ պատմութիւնը եւ
հատուածք խորագրով »:

Հեղինակն է կամ աւելի միշտ ժողովորդ՝
Սպահանի առաջնորդ եւ Ամենափրկչեան
վանքի վանահայր Յովինանիշ եպիսկոպոս
Սուրբնեանցը¹ - հաւաքեալ « Տեառն Յովի-
նանու եպիսկոպոսի Սուրբնեանց ի զա-
նազան ժամանակս կենդանութեան իւրոյ »:

Ձեռագիր մէջ կամ պատմական արժէք
ունեցող մի քանի հատուածներ, ինչպէս
օրինակ՝ « Պատմութիւն պատերազմութեան
զօրացն ուռասաց ընդ պարսից, այլ եւ յա-
ղագս Երեւանու 1827 թուրոյ »:

Բայց սրա մասին մի այլ անգամ:

Պատմական միւս հատուածն է « Համա-
ռոտ պատմութիւն մարտին Բայազիւսոյ »:
Հեղինակն է մեզ անծանօթ ոմն Սքրահամ
Վարդապետ, որը հաւանօրէն պիտի լինի
շրջանի առաջնորդը կամ հոգեւոր պաշ-
տօնեաներից մէկը:

Գրուած է հին « Բայազիւսոյ » ում 1829
թ. Յունիս 24ին: Լեզուն գրաբար է, բա-
ւական մաքուր ու կանոնաւոր:

Սքրահամ Վարդապետի այս համառօտ
պատմութիւնը պատմական կարեւորութիւն
է ներկայացնում, որովհետեւ գրուած է
Բայազիւսի պաշարման ժամանակ, հինց
նոյն Բայազիւսում եւ բաւական իրազեկ
ու ձեռնաս մէկ անծանօրութեան ձեռ-
քով:

Ուստի հրատարակութեան ենք տախս
այն մամուկի սեպհականութիւն դարձնելու
նպատակով:

Սակայն նախ քան սպահ՝ Երկու խօսքով
ծանօթացնենք ընթերցողին « Համառօտ
պատմութեան » բովանդակութեան հան-
գամանքների հիւր:

Ինչպէս յայտնի է՝ Ռուս-պարսկական
1828 թուրի պատերազմը հազիւ Վերջացած,
յայտարարուեց Ռուս-Տաճկական պատե-
րազմը:

Երեւանի հերոս Պատեւիչը ուռասական
զօրաբանակի գլուխ անցած՝ մտաւ Օսման-
ցոց հողը եւ փոթորկի արագութեամբ գը-
րաւեց Ախալցխան, Ախալքալաքը, կարսը,
կարինը, Ալաշկերտը, Բայազիւսու եւնու:

Եւ մինչդեռ նա զբաղած էր յաղթանակի

հանդէմներ տօնելով, սուրբանդակը տր-
խուր լրու մը բերեց նրան, թէ թշնամին
նորից յարձակել է Բայազիւսի վրայ:

Տիրելով Բայազիւսի, Պատկեւիչը շատ
քիչ զօրք էր թողել այստեղ զօրավար Պո-
պովի հրամանատարութեամբ Բայազիւսի եւ
Ալաշկերտի պաշտպանութեան համար -
ընդամենը 1500 հոգի, Հայ կամաւորների
մէկ վաշտն էլ մէջը հաշուած:

Օգտելով այդ բանից, տաճիկները Վա-
նում պատրաստում են 15 հազարնոց մէկ
բանակ, վանի վաշտի հրամանատարու-
թեան ներքոյ: 1829 թ. Յունիսի 6ին փա-
շան իր ահագին ուժերով եւ 12 թնդանո-
ւով յարձակում է Թօփրագ-Կալէի վրայ,
որից չարաչար կերպով տուժեցին բերդի
հայ բնակիչները:

Յունիսի 20ին նա յարձակում է Բայա-
զիւսի վրայ: Փոքրաթիւ հայ եւ ուռս զին-
ւորները պաշտպանում էին ներոսաբար,
սակայն նրանց թիւը ժամէ ժամ նուա-
զում էր:

Երեկոյեան դէմ տաճիկները տիրում են
քաղաքի մի մասին եւ մահմեդական ազ-
գամնակութիւնը նրանց կողմն անցնելով,
սոսկաի նախնիր են գործում հայ բնակ-
չութեան մէջ:

Միւս օրը, Յունիս 21ին, պաշարւած-
ները յարձակման դիմելով, պարտութեան
են մատնում թշնամուն եւ նախորդ գի-
շերայ արեան վրէժը չարաչար կերպով
լուժում:

Մի քանի փոփոխակի յաջողութիւններից
յետոյ, մանաւանդ օգնական նոր ուժեր
ստանալով, ուռսները վերջ ի վերջոյ յաղ-
թում են տաճիկներին եւ Բայազիւսը վերջ-
նականապէս գրաւում:

1. «Յովհաննէս եպիսկոպոս Սուրբնեանց Պրիմեցի,
ուռսաց նշանակիր և ասպետ, զինական և բանագէտ,
14 Օգոստոսի 1841 ամի կոնդակաւ Յովհաննէս կաթո-
ղիկոսի հասատաթ առաջնորդ և ի 1842 ամի հասանէ ի
Ջուղայ: Մեծամեծ յուստութեամբ խոստանայ զազ-
զուու բարեկարգութիւնն հաստատել, այլ կամ ժամա-
նակն անաշող կամ պակասիլն կենաց նորա թողին զայն
ամենայն խոստանուն նորա անկատար: Ի վերջին ժա-
մանակն կենաց իւրոց սակա թուլութեան ընդ երկար
ժամանակ մնաց յանկողնի և վախճանեցաւ ի 13 Դեկտ.
1848 ամի և ամփոփեցաւ ի զաւթի սրբոյ զանին »
(Ցար-Տէր-Յովհաննէս՝ « Պատմ. Նոր-Զուղայու » Բ
1881 թ. էջ 80):

Սակայն Ադրիանուպոլիսի դաշնագրով -
Սեպտեմբեր 2, 1829 թ. - իրենց պահին-
լով Անտառապան, Փօթին, Ախալցխան եւ Ա-
խալքալաքը, տաճիկներին են վերադարձ-
նում Արտահանը, կարսը, կարինը, բայա-
զիւսի եւ Տաճկանապանի միւս մասերը:

Անս Բայազիւսի պաշարման եւ կոփիների
մի դրուագն է, որ տախս է ականատես
Աքրահամ վարդապետը՝ իր վերոյիշեալ
« Համառօտ պատմութեամբ »:

* * *

ՀԱՄԱՐԾԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐՏԻՆ ԲԱՅԱԶԻՒՏՈՅ

Զափ մեղաց մերոց շարժեաց ի մեզ զարդար
ցասում Աստուծոյ ամենակալի: Վասթ որոյ ըստ
թոյլտուութեան ավելացաւը հրամանաց նորին,
յարեաւ քաջարի բգեաշլիմ վաթայ թամուր և
եմուս ի սահմանս մահանցին բայազիւսոյ յամի
1829, յամսեանն յումիսի:

Ի զօրաց ամտի հիմք հազարքը էին հետեւա-
կազօրք՝ անուանեալ հազարացիք, որք բանկինն
ի լերինս կորպուաց և Մոկաց, կիրթք ի զիմա-
շարժութիւնս: Գրեթէ ամենեկեամ առհասարակ
վրէժիսդղիրք, որոց զիսաւոր էր Մահմուտ խան,
իսկ մեացորդը էին հեծելազօրք ի ջալալցի և
հայդարցի մարաց, արք պատերազմողք:

Թէպէտ թիւ զօրաց թշնամույն ոչ հասանէր
միմչեւ ցօթեան հազարս որպէս և ստուգինն,
բայց և այնպէս էին արք արիւմը ու շա-
տիրազութիւն:

ՍԿՍՈՒԱԾ ՄԱՐՏԻՆ

Այս բգեաշխս երդմնեցուցեալ զզօրս իւր և
հաստատեալ ի միտս առնուլ զբայազէտ, մեծաւ
արշաւամօք հմուտ ի սահմանս մահանցին բա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-
յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

յազիւսոյ յամսեանն Յումիսի 18 և եկեալ բամա-

տեսմայն բազմաթիւ ստեղծուածոց, ետև և գրադաքն բովածդակ ոռոգեալ վտակաւ զառն չուրց ապաշխարութեան, Վասն որոյ զառաւոտ խաղաղութեան ծագեաց իրեն ի նիմուէ:

Զօրացամ սակաւաթիւ զօրքն խաչակրաց, ծեւակամութիւն տնօրէնութեան մարտին նորոգեաց: Ենառն, որ կից է քաղաքին ի կողմանէ արեւելից, Կարմիր սար ասացեալ ի բժակչաց, առաւ վերստին ի քաջաբազուկ զիմուրութեանց ոռուաց և հայոց, ուստի առաւել եւս յաջող եղեւ վանել զթշամին:

Ի նմին գիշերի նմանապէս սասակի եղեւ մարտադրութիւն ընդդէմ աշտարակին, որ յստորին լերինս Կարմիր սար կոչեցելոյ: Մարտիկ էին հազարացիք, թշնամին պարտեաւ մինչեւ ի սպառ և վանեցաւ ո՛չ միայն ի մտից քաղաքին, այլ և ի հանդիպոյ լերանց և ծորոց մինչեւ ցհասարակել աւուրն, ի բայզակտ արեւու եւս չէր տեսեալ զայսպիս սաստիկ մարտ պատերազմի:

Ի վախճանի թշնամին կորագուի դարձաւ ցմիշի աւուրն օգնակամութեամբ երկից ի ծեռն քաջազէմ զիմուրութեանց խաչակրաց,

Ի սկսուածոյ մարտին ցվախճան եղեն ժամք

իրեն երեսունք, զի յառաւոտու նիմաշարթի սկսաւ և ծգեաց մինչեւ ցհասարակել աւուրն ուրագաթու:

Յանցմ բգիշաշին նեռացեալ ի քաղաքէն, հարսեալ է զբանակն առ պղերն ի նովիս Դազիկով: Դեռ ոչ երեւի դառնալ յատու:

Այսօր ընդ առաւոտու ի 24 յունիսի հատուած ինչ ի հեծելազօրաց թշնամոյն անցեալ յայս լերին հարաւակողման, տարաւ զմասն ինչ անդէոց և խաշանց քաղաքին: Զվարինան մեր կմքնցէ Աստուած խաղաղութեամբ:

Ի 1829 յունիսի 24 Ամրսչամ ՎԱՐԴԱՊԵՏ
ի Բայազէտ

Խրազեն

1. Սա այն Պօպով զօրավարն է, որ ամենազեղցիկ կարծիք ունէր ճայերի անձնութեամբ և հաւատար մութեան մասին դէպ ի ոսւները: Իր մէկ զեկուցման մէջ Պասկեիչն նա զրում էր.

«Գալուլ Հայոց՝ պէտք է ասեմ, որ նորա օրինակելի էլն, հոգով նուիրուած են Ուսոնիրին և հնազանդ են Եշինանութեան»:

Առ այս Պասկեիչը զայրացած պատասխանեց.

«Բոլոր դաւաճան բայազէտցի տաճիկներին բանաւարկեցի, բրդերի ցղապեաներին ձեռն մի՛ տար, որ ըլնին թէ մեր դէմ գրգռին նոցա բրդերը: իսկ Հայոց անձնութեամբ մի՛ հաւատար, որովհեաւ այդ տառած է զալիս նոցա վախկուութիւնից»*:

Ի՞ր.

* ՄԱՆ ԽՄԲ. — Պասկեիչ, Լեհացի, իր Մայր երկրին՝ Լեհաստանի համար մասնիչ և դաւաճան ճանչ ունեցեց է, վասն զի 1831ի ապստամբութեան ճնշումի զործին մէջ ինը առ կարեւոր մաս մը

ՏԵՍԻԼ Ա. ՍԱՀԱԿՈՅ ՊԱՐԹԵԿԻ

Ա.ԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻՈՅՆ պատմութեան նոր հրատարակութիւնը կը պատրաստենք, բոլոր ձեռագիր և տպագիր օրինակներն աչքի առջեւ ունենալով: Ա. Սահակայ Տեսիլը նախ, արաբական շրջանին և հետագայ ուրիշ գէպքերու բացայայտ ակնարկութեամբ, իրը խոչընդոտն կը կանգնի, և իր հարազատութեան մասին կասկածիլ կու տայ: «Բազմավէպ»ի թիւերուն մէջ՝ ձեռագրի մը տարբեր ընթերցումներով նոր հրատարակութիւն մը պիտի տամ ուսումնասիրաց: Պիտի ըննեմ հոս ասոր Աղբիւները, Ծագումը, Հին և Նոր ըննադատութիւնները, մեր կարծիքը, յօդուածիս եղրակացութիւնը, և հուսկ՝ հրատարակութեան համար ընտրած օրինակս, և համեմատութեան զործածած ձեռագիրներս ու տպագիրներ:

Փարպեցւոյն Ա. Պրուագը՝ Ա. Սահակայ վերագրուած կանխագուշակութեամբ մը կը վերջանայ: Առանց աստուածաբանական այդ ընդարձակ հատուածին՝ պատմութեան կապն աւելի սերտ և աւելի տրամաբանական կը մնար: Տեսնենց նախ ատոր

Ա.ԲԻՒՐՆԵՐԸ. — Ա. Գրքի լեզուին և ոճին ընդել ականջը՝ իսկոյն կը լսէ և կը ճանչնայ այդ Տեսլեան մէջ Եսայեայ, Զաքարիայի, Դանիէլի, Եզեկիէլի և Յովհաննու Յայտնութեան զրին ձայնը: «Տեսիլ... Սահակայ Պարթեւի զոր ետես... յորժամ նստէր ի սուրբ եկեղեցւոյն» եւն. Համեմատելի՝ Եսայի Ա, 1 «Տեսիլ Եսայեայ որդւոյ Ամովսայ՝ զոր ետես ի վերայ Հրէսատանի»: Նոյնպէս հմմտ. Եզեկիէլ Ա, 1 «Տեսիլ Եզեկիէլի քահանայի որդւոյ Բուզայ, զոր ետես յերկրին Քաղէպացւոց՝ ի վերայ Քորար գետոյ»: Մարգարէական արտաքին վեհութիւնը՝ Եզեկիէլի վրայէն ձեւուած է, (հմմտ. գլ. Ա, 1-22): Տես-

1. Որուն զէթ յունարէնն անշուշտ ծանօթ էր տեսիլը հեղինակին:

2. Հրատարակութեան ընթացքին, Ագաթանգեղոսի եմ միայն քանի մը համեմատութիւններ յիշատակած

ԲԱԶՄ. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 1931

